
М.В. Новіков, академік НАН України

Директор Інституту надтвердих матеріалів

ім. В.М. Бакуля НАН України

ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ НА 2014–2023 рр.

Ознайомившись з проектом Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 рр., вважаю його таким, що за принциповими положеннями не відповідає поточному стану справ з організацією наукової діяльності та необхідності реформування НАН України. Ми маємо перед собою негативний досвід державного реформування Академії наук у Російській Федерації й розуміємо, що не можна припустити подібного розвитку подій в Україні. А наш проект Концепції не враховує вимоги сьогодення і не визначає принципову позицію НАН України щодо необхідних реформ.

Існує нагальна потреба у тому, щоб наукова спільнота України, передовсім НАН України, сформулювала чіткі принципові засади реформування й організації наукової діяльності в Україні, можливо до 2025 року, але не з тих позицій, як у поданому проекті. Вони, на мою думку, не відповідають ні світовому визначеному ставленню до ролі науки, ані побудованому за проектом В.І. Вернадського та силами інших очільників Академії (у тому числі протягом понад 50-ти років – Б.Є. Патеном) потенціалу та можливостям НАН України.

У проекті увагу зацентровано на визначенні ролі та завдань НАН України як сектору галузевої науки. Відомо, що за радянських часів існував поділ науки на академічну, галузеву та вузівську. Галузева наука була спрямована на обслуговування поточних потреб конкретних галузей економіки, вирішення термінових завдань. Такі теми та завдання фінансувались майже на 100 % за державним замовленням чи замовленнями великих підприємств. На першому плані були завдання воєнно-промислового комплексу або роботи, пов'язані з аварійними ситуаціями за вказівками ЦК компартії, Ради Міністрів та Держплану.

Також у проекті чітко не визначено завдання утримання НАН України як визнаного центру науки в світі та відповідного примноження її авторитету за рахунок поглиблення міжнародного співробітництва – це скуповикладено наприкінці документа (5-ий, останній, розділ представлених принципів завдань). Світове визнання наукових досягнень та потенціалу НАН України за багато років, забезпечене завдяки працям В.І. Вернадського, С.П. Тимошенка, К.Г. Воблого, П.М. Першина, Д.К. Заболотного, Л.Д. Ландау, О.І. Лейпунського, О.С. Давидова, В.М. Глушкова, М.М. Крилова, М.М. Боголюбова, О.З. Білецького, О.О. Богомольця, В.М. Корецького, О.В. Погорелова, П.Г. Костюка та багатьох інших визнаних у світі сучасних українських учених, не можна не забезпечити організаційно, адміністративно та фінансово протягом 2014–2025 рр.

Адже тільки розвиток фундаментальної та прикладної (з принципів проблем) науки в Україні може бути головним важелем утвердження нашої держави серед провідних індустріально та соціально розвинених країн світу. Ми безнадійно відстали по багатьох сучасних напрямках розвитку та виробничій діяльності. І завдання "перегнати, не наздоганяючи" можна вирішувати лише на основі власних високих наукових досягнень, які у нас є і які ще можливі у найближчий період (2014–2025 рр.).

В Україні ще не втрачений потужний кадровий потенціал науковців, є значні можливості його посилення за рахунок талановитої молоді зміни.

Тому, не вдаючись у подробиці викладу розділів та параграфів, запропоную свій варіант концепції з генеральних, на мою думку, питань.

Основні положення концепції розвитку НАН України на 2014–2023 рр.

Концепція складена виходячи зі сталого положення, що Національна академія наук України є державною установою із правами самоврядності в кадрових та науково-організаційних справах за Статутом, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Діяльність Національної академії наук України цілком спрямована на поповнення світової скарбниці знань про природу та суспільне життя, створення високих технологій та наукоємної продукції корисних для технічного прогресу господарства та промисловості України, піднесення рівня добробуту громадян України за рахунок практичного використання наукових результатів, піднесення авторитету України в світі, кращого виховання та освіти прийдешніх поколінь.

Мета концепції. Визначити основні дії, які б забезпечували:

- досягнення відповідності наявного та перспективного на найближче десятиріччя наукового потенціалу України, забезпечення виконання фундаментальних та прикладних науково-дослідних робіт з актуальних напрямів на міжнародно визнаному рівні наукових результатів із врахуванням можливостей їх використання для інноваційного прогресу в Україні;

- забезпечення за рахунок концентрації наукових сил, матеріально-аналітичних та технологічних засобів реально можливого фінансування довго- та

короткострокових наукових досліджень для підвищення їх результативності та конкурентноздатності в умовах розвиненої глобалізації наукової діяльності;

– підвищення внеску вчених та спеціалістів України у світову скарбницю наукових досягнень з пізнання законів та тенденцій розвитку природного світу та суспільного життя і кращої підготовки на цій основі молодих науковців, забезпечення творчого єднання старших та молодих поколінь науковців;

– розвиток інфраструктури та досліджень тематики наукових організацій – інститутів, центрів, ключових наукових відділів та лабораторій з метою посилення забезпечення їх результативності, внеску в прогрес індустрії, соціальної та господарської діяльності в Україні, виконання встановлених державних проєктів з енергетики, екології, демографії;

– посилення кадрового потенціалу науки і освіти, підтримку визнаних провідних наукових шкіл, талановитої молоді, долученої до творчої наукової діяльності;

– упорядкування структури, забезпечення та системний розвиток організаційної взаємодії державних органів та Національної академії наук України як державної установи із визнанням її внутрішньої самоврядності в кадрових та науково-організаційних питаннях, покращення і підвищення ефективності використання переданого академії державного майна, будівель та земельних ресурсів.

Заходи стратегічного напрямку розвитку Національної академії наук України.

1. Посилення участі у міжнародному науковому співробітництві за рахунок виконання цілеспрямованих фундаментальних досліджень.

Завдання. Об'єктивне визначення результативності вітчизняного наукового потенціалу та його повноцінне входження до сфери наукового європейського та світового співробітництва.

Заходи.

1.1. Визнати обов'язковим критерієм ефективності роботи академічних наукових установ, центрів, підрозділів активне встановлення ними міжнародних наукових зв'язків, стабільність поточного наукового співробітництва із відповідними зарубіжними установами, поточне використання світових сталих критеріїв цитованості робіт, міждисциплінарного співробітництва, участь молодих вчених і жінок у фіксованій тематичній дослідницькій діяльності та стабільна участь у міжнародних конкурсних проєктах та програмах.

1.2. Забезпечити системне інформаційно-аналітичне залучення світового науково-технічного досвіду для формування власної тематики наукових робіт та особливо державних замовлень за програмою та проєктами розвитку України.

1.3. Забезпечити підготовку наукової талановитої молоді за рахунок її залучення до міжнародного наукового співробітництва, навчання та стажування у провідних наукових центрах, участь у молодіжних наукових об'єднаннях.

2. Підвищення прикладної результативності роботи академічних наукових установ та їх науковців, посилення впливу НАН України на інноваційний

розвиток соціальної економіки, зростання темпу технічного прогресу індустрії України та рівня добробуту працівників, особливої уваги до регіонального розвитку наукової діяльності в Україні.

Завдання. Науковий супровід програм розвитку економіки України, реформ, з метою підвищення продуктивності та прибутковості основних виробництв в Україні, росту імпортозаміщення за рахунок використання наукових результатів вчених НАН України у виробничих галузях, обов'язкова участь вчених у експертизі крупних проектів в Україні.

Заходи.

2.1. Активізація участі учених НАН України у розробці ключових критеріїв розвитку України, державних програмних техніко-економічних заходах та доопрацювання законодавства, спрямованого на підвищення добробуту населення, що працює. Утворення в НАН України Ради сприяння урядовим заходам розвитку індустрії та відповідних проектів, громадсько-соціальним урядовим заходам.

2.2. Утворення за угодами співробітництва НАН України із об'єднаннями "Антонов", "Южное" та рядом інших провідних в економіці України науково-технічних об'єднань з відповідних інститутів та центрів науково-технічної роботи, організувати їх цілеспрямовану роботу із фінансуванням з базового бюджету для наукового супроводження програм випуску пріоритетної для України продукції (прикладна наукова тематика).

2.3. Скласти програму скорочення, вдосконалення та цільового розвитку дослідно-виробничих державних підприємств, які входять до складу науково-технічних і технологічних академічних комплексів з інститутами, а також до складу технопарків, бізнес-інкубаторів.

2.4. Утворити Раду спілкування провідних науковців академічних установ та представників організацій приватного бізнесу, з метою визначення заходів підтримки новітніх високих технологій та пріоритетних виробництв в Україні, підтримки випуску наукомісткої продукції, конкурентноздатної на світовому та європейських ринках виробів.

3. Реформування організаційної структури, підвищення ефективності адміністративного управління, кращого використання та значного оновлення складу державного майна та земельних ресурсів, що передані державою в управління Національної академії наук України.

Завдання. Ревізія господарчо-виробничого потенціалу НАН України, його укріплення та оновлення, підвищення ефективності роботи кадрового складу, спеціалістів, лабораторного майна, приладів, комплексу технічного і технологічного устаткування, дослідницьких полів, заповідників, інформаційного фонду бібліотек, систем комунікаційних зв'язків з світовими центрами, технічних можливостей використання світового інформаційного потенціалу залучення об'єднань молодих науковців.

Заходи. Атестація за рік усіх наукових установ з урахуванням світових показників та за визначеними в Україні критеріями ефективності, винесен-

ня рекомендацій про краще використання їх об'єктивного визначеного потенціалу та цільової наукової діяльності.

3.1. Концентрація роботи наукових установ, наукових та науково-технологічних центрів, творчих сил науковців на актуальних першочергових проблемах енергетики, економіки України, демографії, медицини, використання історичного досвіду, природних багатств, культурних традицій з метою достойного представлення у світі та визначення шляхів росту добробуту громадян України.

3.2. Забезпечення ефективного використання обмежених фінансових можливостей підтримки наукової діяльності з держбюджету України за рахунок їх концентрації на вирішенні важливіших поточних завдань та забезпечення їх примноження за рахунок власної господарчої та комерційної діяльності із внеском до спецбюджету. Забезпечити ефективне використання коштів спецбюджету академічних установ за рахунок системної побудови взаємодії казначейської та комерційної банківської систем в Україні.

3.3. Провести системну перебудову дії Відділень та наукових рад НАН України з метою посилення міждисциплінарних досліджень, тісного поєднання наукової та науково-прикладної, дослідно-виробничої діяльності різних за профілем наукових, конструкторських, виробничих колективів виходячи із завдань виконання національних проектів, підвищення та конкурентоздатності наукової та наукоємної продукції провідними організаціями України, різкого підвищення випуску продукції широкого попиту для населення України на основі новітніх високих технологій, ефективного поєднання імпорتنих закупок із можливостями власного виробництва.

3.4. Рішуче ввести в науково-організаційну роботу академічних установ системні засоби і методи за сучасними інформаційними технологіями, створювати колективні інформаційно-пошукові та аналітичні центри. Організувати системну підготовку в установах академії кадрів спеціалістів для ефективного користування сучасними засобами інформаційних технологій.

3.5. Вдосконалити за сучасними світовими критеріями та кращим вітчизняним досвідом роботу аспірантури, докторантури, роботи наукових рад, Спеціалізованих рад, проведення семінарів, конференцій, вдосконалення видавничої діяльності.

3.6. Забезпечити підготовку та подання на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України "Про Національну академію наук України" та визначити при цьому засади співробітництва НАН України із галузевими академіями наук та Міністерством освіти та науки України.

І на останок – кілька коментарів з приводу пропозицій та констатацій академіка НАН України І.М. Мриглода (Львів, Інститут фізики конденсованих систем)*.

* Йдеться про статтю акад. НАН України І.М. Мриглода "Про реформу наукової сфери або ж у передчутті реформ (нотатки з приводу)", опубліковану у збірнику "Наука України у світовому інформаційному просторі" (Вип. 7. – 2013. – С. 26–30).

1. Основні думки влучно та всебічно обґрунтовані досвідом кращих світових наукових центрів, науковців та окремих передових вчених, які успішно працюють.

2. Недоліком постановки питань є бажання досягти загального покращення наукової сфери діяльності. Без державних патріотів-керівників це неможливо і швидко теж, дещо одномоментно, без розумних наукових керівників і поступових цільових дій у часі в університетах і інститутах це неможливо.

3. На мою думку, треба вирішення проблеми державної науково-освітньої реформи поділити на дві частини.

Перша – створення рамкових, сприятливих потрібним реформам, умов в Україні за рахунок можливої **цільової** адміністративної та фінансової підтримки.

Це досвід, зокрема, Японії чи Фінляндії. Такий підхід можливий навіть за досить обмежених фінансових та кадрових можливостей.

А саме: щорічно, можливо на конкурсній основі, видаються гранти ВЕЛИКИ – по 40–60 млн доларів (для початку – бодай гривень) на 5–6 наукових центрів. А може і лише на 2–3 центри в різних місцях держави.

Тобто, загалом це 500–100 млн доларів чи навіть гривень.

Віддачу треба чекати не раніш 5–7 років у науково-технічних результатах, кадрах, відкриттях суто наукових.

Це робота на престиж держави у світі, на створення міцної вітчизняної наукової бази, зростання інтелектуальної бази.

Друга. Потрібні виважені державні 5–10 наукових чи науково-технічних програм – з енергетики, медицини, утилізації й перероблення відходів, агрономії, машинобудування, культури. Для участі у цих програмах необхідно здійснювати конкурсний відбір значущих проєктів, не більше 50–60, і достойне їх фінансувати, залучаючи кошти міжнародних грантів.

Підвищення авторитету Національної академії наук (вочевидь об'єднаної, за нинішніх умов, з аграрною, медичною тощо). Президент такої академії повинен бути членом уряду. При Президенті України має працювати Вчена рада із входженням її у систему РНБО як експертного осередку. Голова такої ради – радник Президента з науки із невеликим робочим апаратом (5–6 чоловік).

Важлива роль також належить підтримці і пропаганді ефективної наукової діяльності з боку різноманітних засобів масової інформації, що працюватимуть, враховуючи досвід найкращих міжнародних науково-популярних проєктів.

Наука в Україні може і повинна стати важелем достойного входження нашої держави за рахунок природного і людського – інтелектуального потенціалу, його практичної реалізації в індустрії, економіці, медицині, екології, соціології у двадцятку передових країн світу. За три–п'ять років.